

Леся АЛЕКСІЄВЕЦЬ

*Доктор історичних наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
lmalex@ukr.net*

Олег ГРИНЧУК

*Здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
oleh.hrynchukqq@gmail.com*

НЕЛЕГАЛЬНА ПЕРІОДИКА У ДОСЛІДЖЕННЯХ З ПОЛІТИЧНОЇ ІСТОРІЇ ПОЛЬЩІ 1980-х РОКІВ

Важливою складовою історіографічної бази досліджень суспільно-політичних процесів в окремих країнах Європи кінця ХХ століття, аналітики суспільно-політичних процесів загалом виступає нелегальна періодика.

Так, впродовж 1980-х років польська нелегальна опозиційна періодика, як альтернативне джерело інформації, «кристалізації» політичної думки, т. зв. «суспільної мобілізації», стала одним із головних інструментів опозиційного руху від часу утворення незалежної профспілки «Solidarność» (1980 р.), в складних умовах запровадження воєнного стану (13.12 1981 р.), коли офіційні засоби масової інформації контролювалися і цензурувалися владою.

Друковані матеріали нелегальних видань, як джерело для дослідження політичної історії Польщі кінця ХХ ст., дозволяють систематизувати контекст, конкретизувати перебіг політичних подій, прослідкувати внутрішню динаміку опозиційного руху, тенденції змін суспільних настроїв, формування демократичних цінностей у тогочасному польському суспільстві та ін.

Про активний розвиток нелегальної періодики в Польщі впродовж 1980-х свідчить, зокрема, широкий спектр видань: газети, журнали, інформаційні листки, бюлетені, аналітичні та програмні тексти тощо, серед яких «Tygodnik Mazowsze», «Robotnik», «KOS», «Solidarność Walcząca» та ін., знаковими виданнями стали часописи «Niepodległość» (1982–1989 pp.), «ABC» та ін.

У нашому дослідженні опираємося на праці низки польських авторів (М. Борути (Mirosław Boruta) [3], Р. Каспшицький (Remigiusz Kasprzycki), К. Лабендзя (Krzysztof Łabędź), М. Миколайчик (Magdalena Mikołajczyk), К. Рогачевська (Krystyna Rogaczewska), Б. Фалк (Barbara Falk) А. Фрішке (Andrzej Friszke), Є. Хольцер (Jerzy Holzer), К. Пшижирковські (K. Przyszczykowski) [5] та ін.), на публікації, присвячені Є. Гедройцю,

Я. Куроню, А. Міхніку, на компаративні публікації з тематики українсько-польських відносин, праці М. Геніка, Ю. Каганова, Х. Чушак [2] та ін.

Можемо прослідкувати, що підґрунтям для т. зв. періодики «другого обігу», «нецензурованих» опозиційних видань, стала діяльність середовищ емігрантів-інтелектуалів, об'єднаних навколо паризької «Культури» («журнал, що замінив парламент»), початки організації низки «позацензурних видавництв» (середина 1970-х рр.), пов'язаних із явищем т.зв. «розмножувальної революції» (*rewolucja powielaczowa*), появою перших незалежних видавництв («*Nieocenzurowana Oficyna Wydawnicza*» (Люблін), «*Niezależna Oficyna Wydawnicza; NOWA*» (Варшава), видавничих осередків за їх зразком у Вроцлаві, Гданську, Торуні, Познані та ін. [1]. Так, «*Encyklopedia Solidarności*» подає відомості, що до середини 1977 р. виходило 4 опозиційні часописи, на початку 1980 р. – уже десятки часописів, від часу діяльності «Солідарності» – кілька тисяч найменувань. Особливу роль відігравало видання «*Spotkania*» (Люблін) як «найбільш послідовний прихильник» концепції журналу «Культура» [4].

Узагальнюючи, дослідники підкреслюють широкий контекст формування політичної думки польських інтелектуалів, значне коло історико-гуманітарної, культурологічної тематики: «студентські» газети («*Spotkania*», «*Miś*», «*Grizzly*» та ін.), часописи мистецької інтелігенції («*Tu Teraz*», «*Almanach Humanistyczny*», «Незалежна культура» та ін.), видання за участю політичної еміграції («*Kontakt*», «*Aneks*», «*Puls*» та ін.) [5].

Запровадження урядом Польщі воєнного стану через закриття чи часткову ліквідацію видавництв, репресії та ув'язнення опозиційних діячів, обумовило процеси пошуку різних форм продовження нелегальної діяльності в умовах конспірації; так, тривала дискусія з проблеми «співіснування» нелегальної і легальної опозиційної преси (А. Міхнік, Я. Куронь та ін.) як важливого середовища для розробки тактичних і стратегічних завдань опозиції.

Аналіз джерел дозволяє окреслити основні функції опозиційної преси у Польщі 1980-х рр.:

- джерело для вивчення еволюції політичної думки польської опозиції шляхом «реконструкції» діяльності опозиційних організацій, їх політичних програм, ідеологічних засад (питання демократизації держави, прав людини, свободи слова, реформування економіки, взаємин Польщі з СРСР та ін.);

- джерело для аналізу змін форм суспільного спротиву комуністичному режиму (через інформування про страйки, арешти, репресії, діяльність органів безпеки, міжнародну підтримку польського демократичного руху тощо), масштабів протестного руху та рівня політичної активності суспільства;

- джерело для висвітлення т. зв. «повсякденної історії» (свідчення учасників руху, очевидців, листи читачів, інтерв'ю, сатиричні матеріали, карикатури та хроніки подій та ін.), що представляє «атмосферу» епохи, суспільно-політичні настрої населення, специфіку життя в умовах політичної кризи та ін.

Висновки. Загалом, організація підпільної преси у Польщі кінця ХХ ст. сприяла формуванню громадянського суспільства та політичної культури демократичного типу, стала важливим чинником консолідації опозиції та підготовки суспільства до політичних змін кінця 1980-х років, які завершилися переговорами «круглого столу» 1989 р., «падінням» комуністичного режиму в Польщі.

Однак, використання періодики як історичного джерела потребує критичного та об'єктивного підходу, оскільки тогочасні нелегальні видання несли виразний політичний характер, відображали часто суперечливі позиції опозиційного середовища, їх інформація могла бути емоційно-загостреною, тенденційною або неповною, тому варто залучати комплікативний підхід, співставляти із результатами аналізу офіційних документів, архівів спецслужб, мемуарів, міжнародних джерел та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієвець Л.М., Гринчук О.О. Опозиційні видання у Польщі 1980-х років. *Вісник науки та освіти*. № 5 (35). 2025. С. 2313–2324.
2. Чушак Х. Немає вільної Польщі без вільної України: Україна та українці у політичній думці польської опозиції (1976–1989). Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Видавництво «ПАІС», 2011. 304 с.
3. Boruta M. Mirosław Wolni z wolnymi, równi z równymi. Polska i Polacy o niepodległości wschodnich sąsiadów Rzeczypospolitej. Kraków: Arcana, 2002. 355 s.
4. Cecuda D. Leksykon opozycji politycznej 1976–1986. Warszawa: BIS, 1989.
5. Przyszczykowski K. Opozycja polityczna w Polsce – wyzwania dla edukacji. Poznań-Toruń: Edytor, 1993. 154 s.